

Teksten pretesten

Luuk Van Waes

Het schrijven van functionele teksten heeft ondertussen een vaste plaats ingenomen in het schrijfonderwijs. We leren leerlingen teksten schrijven aan de hand van reële situaties en creëren daarbij een duidelijk afgelijnd lezerspubliek en schrijversdoel. Toch stellen we vast dat ook bij dergelijke gerichte opdrachten de leerlingen bijvoorbeeld niet altijd zo gemotiveerd zijn om hun teksten grondig te bewerken en/of onvoldoende inzicht en vaardigheid hebben om hun teksten aangepast te reviseren. De plus-en-minmethode biedt m.i. de mogelijkheid om aan een aantal van deze problemen tegemoet te komen. Door gebruik te maken van deze pretestmethode maken we immers niet alleen het schrijfprodukt, maar ook het schrijfproces zelf functioneler. Vooral in de hoogste klassen van het secundair onderwijs biedt deze methode interessante mogelijkheden om een aantal schrijfvaardigheden functioneel onder de aandacht van de leerlingen te brengen.

Een pretest wordt meestal uitgevoerd om meer garanties te krijgen dat bijvoorbeeld een bepaalde folder aan de gestelde eisen voldoet voordat hij daadwerkelijk verspreid wordt. Vroom (1994) omschrijft de doelen van een pretest als volgt:

1. het opsporen van problemen in de tekst die het bereiken van de beoogde effecten kunnen belemmeren en
2. het verkrijgen van concrete en gefundeerde aanwijzingen voor het elimineren van deze problemen, zodat duidelijk is hoe de tekst zodanig verbeterd kan worden dat hiermee de beoogde effecten beter bereikt kunnen worden.

namelijk ondersteuning biedt bij het herschrijven van teksten. De methode wordt voornamelijk gebruikt door bedrijven en overheidsorganisaties om voorlichtingsmateriaal te pretesten. Kort gezegd komt de plus-en-minmethode hierop neer: je legt een tekst voor aan potentiële lezers en vraagt hun om in de marge van die tekst een plus te zetten bij de fragmenten die ze positief beoordelen, en een min bij de fragmenten die ze negatief beoordelen.

In de volgende paragraaf beschrijf ik meer in de detail de specifieke procedure van de plus-en-minmethode. Eerst stel ik echter kort nog enkele andere pretestmethodes voor. Een volledig overzicht vindt u in De Jong & Schellens (1993).

Enkele voorbeelden van pretestmethodes:

Pretestmethodes

Een van de methodes die gebruikt worden voor het pretesten van teksten, is de zogenaamde *plus-en-minmethode*. Het is een zeer eenvoudige pretestmethode die voor-

Leesbaarheidsformules

Door bijvoorbeeld het gemiddeld aantal woorden per zin en de gemiddelde woordlengte te meten probeert men uitspraken te doen over de toegankelijkheid, de leesbaarheid van een tekst. Voor het Nederlands is

vooral de Flesch-Douma formule bekend (Flesch 1983). De meeste grammatica- en stijlcontroleprogramma's op computer maken gebruik van dergelijke formules. Algemeen wordt echter aangenomen dat deze 'leesbaarheidsformules' weinig betrouwbare informatie opleveren. (zie o.a. Duffy & Waller 1985; Redish 1981)

Cloze-test

Bij een cloze-test wordt bijvoorbeeld elk vijfde woord in een tekst vervangen door een streepje. Daarna moeten proefpersonen de tekst proberen te reconstrueren en een aantal inhoudelijke vragen beantwoorden. Hoe beter ze daarin slagen, hoe begrijpelijker de tekst is. Hoewel allerlei varianten werden uitgewerkt, levert de cloze-test weinig bevredigende resultaten op voor het pretesten van teksten in reële tekstgebruikssituaties.

Hardop-werkmethode

Vooraf voor instructieve teksten is de hardop-werkmethode bruikbaar. Terwijl de proefpersonen de instructies uitvoeren wordt hun gevraagd hardop te zeggen wat door hun hoofd gaat. Op die manier is het mogelijk te achterhalen waarom bijvoorbeeld een proefpersoon een bepaalde instructie anders uitvoert dan bedoeld werd of hoe het komt dat hij lang aarzelt voordat hij een instructie uitvoert. Voor niet-instructieve teksten is deze methode echter minder bruikbaar.

Gebruik van de plus-en-minmethode

Zoals ik reeds zei, is de plus-en-minmethode een van de eenvoudigste pretestmethodes. Ze wordt voornamelijk gebruikt voor het testen van voorlichtingsteksten, bijvoorbeeld voor het beoordelen van brochures of folders van overheidsdiensten, banken, verzekeringsmaatschappijen enz.

De methode komt hier op neer: we vragen aan een aantal potentiële lezers om een tekst door te nemen en ondertussen plussen en minnen in de marge te zetten. Plussen bij de fragmenten die ze goed vinden; minnen bij de fragmenten die ze niet goed vinden. Daarna leggen de lezers uit waarom ze op die plaats een plus of min plaatsten.

De eenvoud zelfe dus, maar toch blijkt de plus-en-minmethode een van de meest efficiënte en meest betrouwbare pretestmethodes te zijn (De Jong & Schellens 1993). Op een snelle manier verzamel je immers reacties van de doelgroep over je tekst die een interessante basis kunnen vormen om die tekst te herwerken. Het is daarbij echt niet nodig om de tekst aan tientallen proefpersonen voor te leggen. Vroom (1990) bijvoorbeeld geeft aan dat een tiental proefpersonen volstaat. In de klaspraktijk kunnen we dat m.i. zelfs beperken tot twee à drie. De betrouwbaarheid van de steekproef is daar immers van ondergeschikt belang.

Stel bijvoorbeeld dat we aan de leerlingen vragen om voor hun ouders een uitnodigingsbrochure op te stellen over de opendag op school. Om te weten of de leerlingen geslaagd zijn in hun opzet, kunnen ze de eerste uitgewerkte versie van hun test pretesten met de plus-en-minmethode. Hoe kunnen ze te werk gaan?

Tekst indelen

De leerlingen verdelen hun tekst in een aantal onderdelen van beperkte omvang. Meestal is de alinea-indeling een goede basis voor de verdeling, maar ook titels en eventuele illustraties beschouwen we als een onderdeel van de tekst.

Plussen en minnen laten zetten

Nu leggen ze hun tekst voor aan iemand van de doelgroep, i.c. een ouder die een zoon of dochter op die school heeft. De tekst moet er bij voorkeur zo echt en af mogelijk uitzien. De proefpersoon wordt gevraagd om tijdens het lezen plussen en minnen in de marge

van de tekst te zetten. Een plus wijst op een tekstfragment dat de proefpersoon interessant, aantrekkelijk, duidelijk of belangrijk vindt; een min daarentegen wil zeggen dat de proefpersoon het betreffende fragment niet interessant, onaantrekkelijk, onduidelijk of onbelangrijk vindt. De lezers hoeven in deze fase nog niet te motiveren waarom ze een plus of een min bij een bepaald fragment zetten. Voor een toepassing als deze volstaat het meestal om de tekst voor te leggen aan twee of drie proefpersonen.

Plussen en minnen laten motiveren

Als de hele tekst gelezen is, vragen de leerlingen een toelichting bij elk plusje en minnetje dat bij een onderdeel werd geplaatst. M.a.w. waarom beoordeelde de proefpersoon een bepaald fragment positief, en een ander negatief. Eventueel kan de leerling ook suggesties vragen aan de proefpersoon voor tekstverbeteringen.

Tekst herwerken

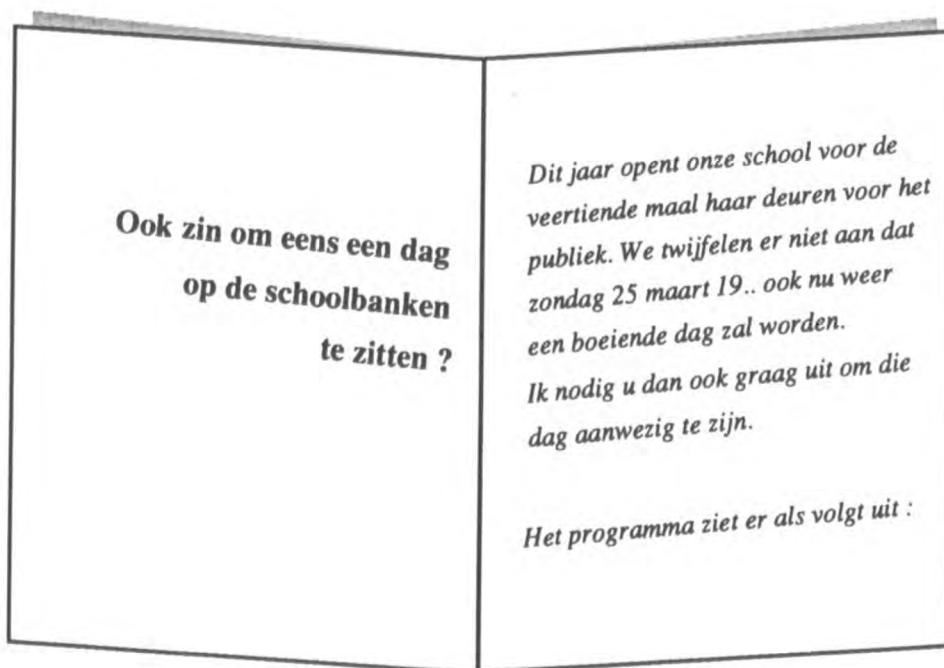
Aan de hand van de verzamelde informatie kunnen de leerlingen nu hun tekst herschrijven.

Hoe concreter de feedback is, hoe eenvoudiger het meestal is om de tekst te herwerken. Vaak stellen we echter ook vast de proefpersonen het niet altijd eens zijn met elkaar. Dan is het uiteraard aan de leerlingen om de knoop door te hakken.

Een voorbeeld

De plus-en-minmethode is m.i. vooral bruikbaar voor teksten met een duidelijke doelgroep: folderteksten, teksten voor schooltijdschriften of jongerenbladen, instructieve teksten, lezersbrieven, uitnodigingen, verkoopbrieven enz.

Een voorbeeld: de leerlingen kregen als opdracht een uitnodiging te schrijven voor een open-dag van hun eigen school. Een van de leerlingen, Katrien, heeft de volgende titel en openingsalinea geschreven voor een foldertekst over die open-dag.

Katrien legt haar tekst – in aangepaste vormgeving – voor aan drie ouders die een dochter hebben op haar school. De drie lezers zetten een plusje naast de titel; twee van de drie lezers zetten een minnetje naast de openingsalineea. Uit het gesprek achteraf komen de volgende elementen naar voren.

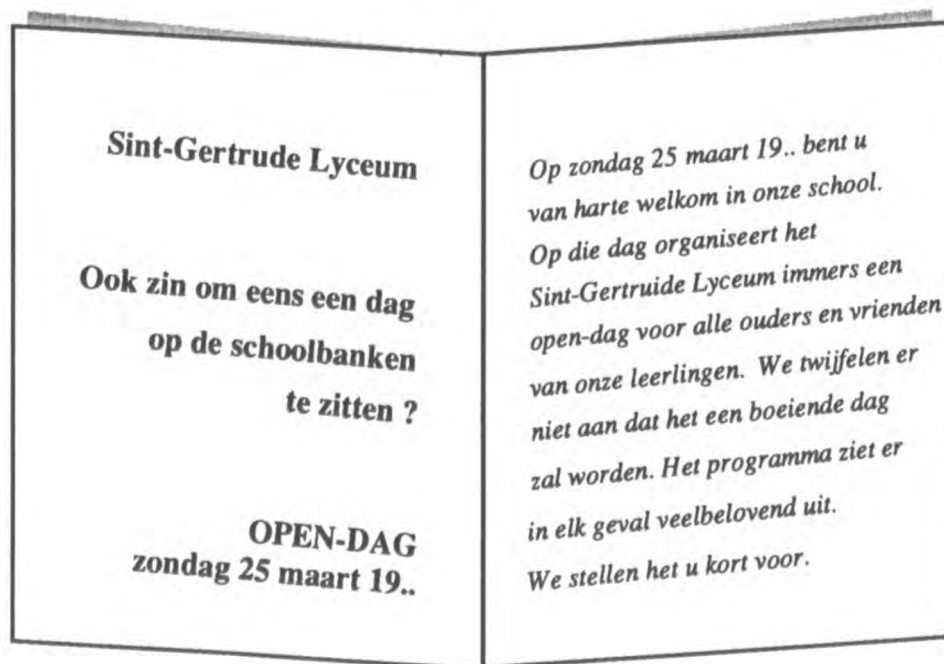
Titel

- Leuk bedacht, aantrekkelijk.
- Ik vind de titel gewoon goed gevonden, maar eigenlijk vraag ik me nu wel af of ik alleen met die titel op de voorkant van de folder zou geweten hebben dat het over de open-dag van de school gaat. Ik zou toch zeker ook de datum op de voorkant van de folder plaatsen.
- Goede titel. Maakt me nieuwsgierig.

Alinea 1

- Het feit dat het de veertiende maal is dat de school een open-dag organiseert interesseert mij eigenlijk niet. Ik vind dat overbodige informatie. De veertiende maal is immers niets bijzonders, lijkt me. De naam van de school staat er trouwens nergens op.
- Ik vind het raar dat het eerst over 'onze school' en 'we' gaat, maar daarna gezegd wordt: 'ik' nodig u uit. De uitnodiging mag volgens mij centraler staan. Ik zou daarmee beginnen. En, kan een open-dag eigenlijk wel boeiend zijn?

Geen eenvoudige commentaren bij een – op het eerste gezicht – niet zo onaardige tekst. Katrien maakte er het volgende van:

Zoals we kunnen zien, veranderde Katrien haar tekst grondig. Over het eindresultaat kunnen we uiteraard nog van mening verschillen, maar een ding is duidelijk: ze is erin geslaagd rekening te houden met de mees-

te commentaren. En, wat eigenlijk misschien nog belangrijker is, ze heeft haar 'affe' tekst opnieuw kritisch bekeken en ze is dingen op het spoor gekomen die ze in andere omstandigheden waarschijnlijk nooit

had ontdekt. Op die manier heeft ze wat afstand genomen van haar tekst en heeft ze de tekst grondig bewerkt. Soms is ze daar bij een stapje verder gegaan dan wat er in de commentaren tot uiting kwam, soms heeft ze bepaalde opmerkingen genegeerd. Een dergelijke open houding t.o.v. een zogenaamd 'afgewerkte tekst' kunnen we op een andere manier meestal niet gemakkelijk bereiken.

Enkele varianten

In de literatuur en in de praktijk zijn er ondertussen allerlei varianten uitgewerkt op de plus-en-minmethode. Ik stel er kort enkele voor die ook in de klaspraktijk interessante mogelijkheden bieden. Voor een vollediger overzicht verwijs ik naar De Jong & Schellens (1993).

Leesaccenten

Bij de standaardprocedure krijgen de proefpersonen slechts heel algemene aanwijzingen om plusjes en minnetjes te zetten. We kunnen natuurlijk ook vragen aan de proefpersonen om gericht te zoeken naar bijvoorbeeld overbodige of ontbrekende informatie, onduidelijke gegevens, onaantrekkelijke formuleringen, volgorde van de gegevens enz.

De leerlingen kunnen vóór het schrijven van de tekst gewezen worden op de geselecteerde aandachtspunten voor de pretest, maar het kan ook net voor de pretest gebeuren.

Alleen negatieve / alleen positieve commentaren

Een andere vorm van gerichtheid is dat we de proefpersonen vragen om alleen maar plusjes, of alleen maar minnetjes te zetten. Dat gaat uiteraard sneller en op die manier gaan de lezers in de eerste plaats optreden als zeer negatief kritische lezers, dan wel als positieve beoordelaars.

Genuanceerde beoordelingen

In de plaats van alleen maar plusjes en minnetjes te zetten, vragen we de proefpersonen om de tekstfragmenten te beoordelen op een vijf- of zevenpuntschaal.

Informatieve markeren

We kunnen ook aan de proefpersonen vragen om een onderscheid te maken bij het markeren tussen een aantal soorten commentaar. Bijvoorbeeld vraagtekens voor inhoudelijk onduidelijke stukken, kruisjes voor spel- en taalfouten enz.

Leerlingenbeoordelingen

Bij de geschetste standaardprocedure leggen we de teksten steeds voor aan personen die tot de doelgroep behoren. Het is echter ook mogelijk om de leerlingen zelf elkaars teksten te laten beoordelen met de plus-en-minmethode. Zeker als ze allemaal dezelfde (soort) tekst geschreven hebben, weten ze goed met welke problemen ze zelf tijdens het schrijven geconfronteerd werden. Ze zullen dan ook naar alle waarschijnlijkheid interessante feedback leveren op de teksten van anderen, zij het dan vanuit een andere invalshoek dan die van het beoogde lezerspubliek.

Elk van deze varianten - en er zijn er nog veel meer te bedenken - heeft zijn eigen voor- en nadelen. Afhankelijk van de didactische doelen, het accent op een bepaalde schrijfvaardigheid of de gekozen schrijfo opdracht zal de ene variant dan ook de voorkeur verdienen t.o.v. de andere.

Tot slot

Voor welke variant van de plus-en-minmethode we ook opteren, de basisidee is steeds dezelfde: door een voorlopige eindtekst te confronteren met een lezer, krijgt de schrijver externe commentaar die kan helpen bij het kritisch evalueren van de

eigen tekst en vervolgens leidt tot een herwerkte versie van die tekst. Mogelijke voordelen van deze methode zijn:

- De leerlingen verwerven een duidelijker inzicht in het verloop van een reëel schrijfproces. Herschrijven is geen doel-loze activiteit meer, maar is gericht op een betere acceptatie van het beoogde publiek.
- Het blijkt dat leerkrachtbeoordelingen vaak leiden tot zeer lokaal gerichte tekstherwerkingen: verbeteringen van spel- en taalfouten, interpunctie, zinsconstructies enz. Uiteraard zijn dit ook belangrijke schrijfaspecten, maar ook meer tekst- en inhoudelijke aspecten dienen bij het herwerken van teksten onder de aandacht gebracht te worden van de leerlingen. De plus-en-minmethode biedt daarvoor een functionele mogelijkheid.
- Een van de moeilijkste aspecten van het schrijven is de publiekgerichtheid. Het is voor leerlingen vaak moeilijk om rekening te houden met de verwachtingen van de lezer en zich in te leven in die lezer. Door de pretest wordt die lezer concreter geïntegreerd in het schrijfproces wat een goede lezergerichtheid vanzelfsprekender maakt.
- Leerlingen leren door deze pretests commentaren verwerken van externe beoordelaars. Op die manier leren ze omgaan met externe kritiek, maar ontwikkelen ze ook vaardigheden om bijvoorbeeld tegenstrijdige beoordelingen in een tekst te verenigen. Zeker als we leerlingen laten samenwerken aan een eindtekst, zullen ze hierdoor niet alleen hun schrijfvaardigheid aanscherpen, maar zal ook blijken dat het sociale leerproces niet onbelangrijk is.

Een goede integratie van de plus-en-minmethode in het schrijfcurriculum biedt

m.a.w. heel wat mogelijkheden die mijns inziens op andere manieren vaak veel moeilijker te realiseren zijn.

*Luuk Van Waes
Markgravelei 119
2018 Antwerpen*

Bibliografie

De Jong, M.: Waarde en beperkingen van de plus-en minmethode. in: **Communicatief 4/3** (1991), p. 180-188.

De Jong, M. & P.J. Schellens: **Het pretesten van brochures**. Intern rapport Universiteit Twente, WMW-TT, 1993.

Duffy, T.M. & R. Waller (eds.): **Designing usable texts**. Orlando, 1985.

Flesch, R.: **Helder schrijven, spreken, denken. Stap voor stap naar betere communicatie**. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1982³ (vert.).

Redish, J.C.: Understanding the Limitations of readability Formulas. In: **IEEE Transactions on Professional Communication** 24/1 (1981), p. 46-48.

Schellens, P.J.: Revisie op basis van pretestresultaten. In: A. Maes, P. van Hauwermeiren & L. van Waes: **Perspectieven in Taalbeheersingsonderzoek**. Dordrecht: ICG Publications, 1994, p. 250-261.

Vroom, B.: **Opzet en uitvoering van een pretest**. ACON-GVO Brochure, 1990.

Vroom, B.: **De tekst getest. Handleiding voor het pretesten van schriftelijk materiaal**. Van Gorcum, 1994.